

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

**A tömegkommunikáció kultivációs hatása
az autizmus spektrumzavart feldolgozó filmek tükrében**

Dobó Dorottya Erzsébet

Magyar nyelv és irodalom (MA)

Budapest

2014. 11. 23.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2.
2. A film, mint tömegkommunikációs médium	2.
3. A film általi ismeretszerzés problémája	4.
4. Egy hasonló kísérlet	5.
5. Az autizmus gyógypedagógiai megközelítése	6.
5.1. Az autizmus spektrum	6.
5.2. Az autista gyermekek intelligenciája	7.
5.3. A társas viselkedés	7.
5.4. A tudatelméleti zavar	7.
5.5. Az autistákra jellemző nyelvelsajátítás és a beszéd	9.
5.6. Az autisták zavart viselkedését okozó szenzorizmusok	9.
6. Az autizmus megjelenése a filmekben	10.
6.1. <i>Az autista nem tűri, hogy megérintsék</i>	11.
6.2. <i>Az autista valamiféle „különös zseni”, aki gyakran furcsán viselkedik, mégis mindent megjegyez, és egy hihetetlen matematikai talentum.</i>	12.
6.3. <i>Az autista nem néz az emberek szemébe</i>	12.
6.4. <i>Az autista nem érti mások érzéseit, gondolatait, szándékait, vélt vagy valós hiedelmeit.</i>	13.
7. Az autizmus a köztudatban	14.
7.1. Az információgyűjtéshez alkalmazott módszer	14.
7.2. <i>Aki autista, az nem tűri, hogy megérintsék.</i>	16.
7.3. <i>Az autista mindent megjegyez és egy hihetetlen matematikai talentum.</i>	16.
7.4. <i>Az autista nem néz az emberek szemébe</i>	17.
7.5. <i>Az autista nem érti mások érzéseit, gondolatait, szándékait, vélt és valós hiedelmeit.</i>	18.
8. Összegzés és kitekintés	19.
Melléklet	21.
Bibliográfia	26.
Filmes források	27.

1. Bevezetés

Az autizmus spektrumzavar egy sokak által ismert – vagy legalábbis ismertnek vélt – rendellenesség¹, ám a populáció nagy többsége csupán a különböző médiumok, leginkább a filmek által szerezte ezen ismereteit. Egy film azonban nehezen képes egy ilyen komplex fejlődési zavart átfogóan bemutatni, így rendszerint egy-egy jelenség kiragadásával ábrázolja, hogy az autista gondolkodás miben különbözik az átlagemberétől.

A probléma, amelyre kutatásommal rá szeretnék világítani, az, hogy a filmekben bemutatott egyedi esetekből a nézők gyakran általános igazságokat vonnak le, így még ha szakmailag helytálló is a film (vagyis nincs benne semmi, amire a hozzáértő néző azt mondaná, hogy ez a valóságban nem történhetne meg), a laikusok szemében akkor is téves következtetéseket eredményez. Feltételezésem szerint azok, akik csupán a média közvetítésében találkoznak az autizmus spektrumzavar jelenségével, illetve olyan bulvár oldalak „ismeretterjesztő” rovataiból, amelyek szintén ezeket a filmeket veszik alapul, torz képet alakítanak ki a gondolatvilágukban ezzel a rendellenességgel kapcsolatban.

Dolgozatomban fel szeretném mérni, hogy miképp jelenik meg az autizmus spektrumzavar a gyógypedagógiai szemléletben, a filmipar ábrázolásában, valamint a gyakorlati tapasztalattal nem rendelkezők gondolkodásában. Jelen meglátásom szerint utóbbi kettő merőben különbözni fog a gyógypedagógiai szakirodalomban leírtaktól. Emellett bizonyítani szeretném, hogy a filmekben megjelenő valóság nagyban befolyásolja a közvélemény alakulását.

Célom, hogy, ezt a hipotézist kérdőíves kutatás által alátámasztom vagy megcáfolom. A kutatás során arról gyűjtöttem információkat, hogy a mai magyar felnőttek átlagosan mennyire tájékozottak a témában. A kapott eredményeket összevetve a filmipar által az autizmusról közvetített képpel, ezt követően feltérképezhetővé válik, hogy mennyiben és milyen minőségben hatnak az autizmust feldolgozó filmek a tömegek tájékozottságára.

2. A film, mint tömegkommunikációs médium

A tömegkommunikáció napjaink társadalmának egyik legmeghatározóbb jellegű eszköze. Fülöp Géza értelmezésében ez a szóösszetétel kettős jelentésű. Egyrészt arra utal, hogy az üzenet immár határtalan méretű tömegek számára válik elérhetővé, másrészt arra, hogy ezek az információk tömegcikk jellegűt öltenek (Fülöp 1996:148). McQuail (2003:105) szavaival

¹ Tanulmányomban szándékosan kerülöm a *betegség* szót, hiszen a gyógypedagógiai szakirodalom egyértelműen kimondja, hogy az autizmus nem betegség, hanem egy zavart fejlődés által előidézett állapot, melyet „gyógyítani” nem lehet és nem is szükséges.

élve az üzenetet szabványosított módon, egy munkafolyamat részként gyártják le, ami egy csereértékkel és használati értékkel bíró árucikket eredményez. Legfontosabb jellemzői közé tartozik, hogy egyirányú, személytelen és közvetett, vagyis a befogadónak nem áll módjában azonnal reagálni az üzenetre, és sok esetben erre később sincs lehetősége. Tanulmányomban a fikciós filmekkel foglalkozom, amelyek kapcsán többnyire az utóbbi lehetőség áll fenn: a vevő passzív résztvevője a folyamatnak.

A tömegkommunikáció legfontosabb szereplője maga a „tömeg”, amelynek igen fontos jellemzője: a feltétel nélküli bizalom. Ezt természetesen nem kell szó szerint érteni, hiszen az értelmiségiek általában kritikus szemmel tekintenek egy-egy újdonságra, ám a szociológiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy az emberek többsége aligha kérdőjelezi meg mindazt, amit a televízió sugároz. Klasszikus példája ennek a jelenségnek az a kísérlet, mely során egy dokumentumfilmet vetítettek a közönségnek. A film egy új állatfaj megjelenését mutatta be, ami a mérhetetlen környezetszennyezés hatására a természet önfenntartó erejének válaszaként jelent meg: egy állatfaj, ami kőolajjal, ipari szennyezőanyagokkal, káros gázokkal és műanyag hulladékkal való táplálkozással, valamint szén-monoxid alapú légzéssel tartja fenn magát. A hír természetesen nem volt igaz, ám mire ezzel szembesülnie kellett a nagyjérdeműnek, addigra a műsor által kiváltott reakciók bebizonyították, hogy a nézők többségében fel sem merült a film tartalmának esetleges megkérdőjelezhetősége (Várkonyi 2008:1).

Az úgynevezett MacBride-jelentés a következő nyolc funkcióba tömöríti a kommunikáció lehetséges céljait: tájékoztatás, szocializáció, motiváció, vita és eszmecsere, oktatás, kulturális fejlődés, szórakoztatás, integrálás (Szecskő 2009:9). Fontos megjegyezni, hogy ezek a funkciók az egyes esetekben keveredhetnek. Jelen tanulmányban olyan filmeknek szeretném a társadalomra gyakorolt hatását vizsgálni, melyek valamilyen formában az autizmust jelenítik meg. Funkciójukat tekintve tehát elsősorban szórakoztatóak, vagyis az egyén kikapcsolódását szolgálják, emellett integrálóak, tehát az előítéletek eltörlését és a kisebb csoportok (ez esetben az autisták és az egészségesek) kiegyensúlyozott együttélését igyekeznek elősegíteni.

Fontos azt is leszögezni, hogy a funkció nem egyenlő a céllal. A tömegmédiában az üzenet feladójának nem célja, csupán eszköze a közönség szórakoztatása. A cél a figyelem megragadásával és fenntartásával a gazdasági bevétel elérése, mely a szórakoztatás, az ismeretterjesztés, illetve az egyéb kommunikációs funkciók útján valósul meg. Ebben a folyamatban az üzenet és a figyelem ténye az elsődleges, minőségük azonban háttérbe szorul (McQuail 2003:119). Ennek érdekében a készítőknél mindig szem előtt kell tartaniuk, hogy a

lehető legkisebb költségek árán ragadják magukhoz a közönség figyelmét, tehát „*az életet olyan eladható csomagokban kell prezentálnia, melyek a legtöbb néző ízlésének, elképzeléseinek és előítéleteinek megfelelnek*” (Gerbner 2000:99). Vagyis nem feladatuk a tévénézők berögzült hiedelmeinek, illetve viselkedésformáinak a megváltoztatása, hanem – éppen ellenkezőleg – ezek megerősítése által juthatnak el a céljukhoz (McQuail 2003:399).

3. A film általi ismeretszerzés problémája

A filmek és általánosan a tömegmédia megjelenése lehetővé tették, hogy az emberek olyan világba is belelássanak, amelynek ők maguk nem részesei, tehát abszolút kívülállóként szemlélhetik azt. Gerbner (2000:99) arra hívja fel a figyelmet, hogy egy mai családban átlagosan napi hét órában van bekapcsolva a televízió, vagyis a törzsi vallások óta először, egy mindenki számára egyformán koherens mitológiát hoz az otthonokba, melyhez nem szükséges sem mobilitás, sem pedig tájékozottság. Az életről és a világról való tájékoztatásban felváltja a szülőket, az iskolát és egyházat, így immár a felnövekvő generáció a médiában közvetített reprezentációk befolyása alatt sajátítja el nemi, életkori, társadalmi szerepeit (Gerbner 2000:11), és ugyancsak ezeknek a hatására választ foglalkozást, életstílust, vallást, vagy akár nemet. Ez a fajta ismeretszerzés több szempontból problematikus.

Az első probléma az, hogy a közvetítő médium saját kénye-kedve szerint torzíthatja el az információt aszerint, hogy számára milyen manipulált formában volna kedvező az információ elterjesztése. A tömegkommunikációs kutatások jelentős része ezt az eshetőséget boncolgatja, és a manipulatív viselkedés taktikáit igyekszik leírni. Gerbner (2003:283) tanulmányában rávilágít, hogy ez a taktikai érdeklődés háttérbe szorítja a problémák és fogalmak kultivációjának kérdését. Ez alapján tehát nem számít, hogy a néző elfogadja-e az adott médium által felkínált következtetést, mert közben bizonyos előfeltevések is kifejezésre jutnak és kultiválódnak.

George Gerbner (2000:51) kultivációs hatásnak nevezte azt a jelenséget, amikor a néző világképe elkezd a televízióban reprezentált valósághoz hasonlítani, vagyis a képernyőn bemutatott egyes esetekből általános igazságokat von le, így világképe beszűkülte válik. „*Valamennyi kommunikációs rendszer kultiválhat rejtett fogalmakat és előfeltevéseket, függetlenül attól, hogy azok szándékoltak vagy tudatosak. Rendszerint többet közlünk annál, amit akarunk vagy tudunk, és gyakran nem is azt közöljük, amit akarunk.(...) Az üzenetrendszerek úgy is elláthatnak jelfunkciókat, hogy azok a kommunikáció egyetlen résztvevője számára sem válnak nyilvánvalóvá.*” (Gerbner 2000:54). Akik például a médiában

szinte csak fehér ügyvédek és színes bőrű bűnözőket látnak, azokban valótlan kép alakul ki a társadalom szerkezetéről. Véleményem szerint ugyanez a hatás figyelhető meg az autizmusról való gondolkodás esetében is. A filmnézők valóságpercepcióját oly mértékben befolyásolja a tömegmédia, hogy a látottakat örök érvényű igazságként értelmezik, ezáltal téves következtetések vonnak le. Vagyis míg a film üzenete ez lenne: *„létezik olyan autista, aki nem tudja elviselni az érintést”*, addig a néző a következő megállapítást teszi: *„minden autistára igaz, hogy nem tudja elviselni az érintést”*.

Számtalan módja van annak, hogy a közvetítő akár tudtán és akaratán kívül is szolgáltathat torz valóságábrázolásokat, melyek a befogadó megtévesztését eredményezik. Szecső (2009:16) erre a jelenségre azt a közismert játékot említi szemléltetés gyanánt, melyben a résztvevőknek egy üzenetet kell sorban egymás fülébe súgva eljuttatni az első játékostól az utolsóig. Az esetek túlnyomó többségében a célba ért üzenet nem is hasonlít valamikori önmagára, vagyis a sokszori továbbítással megfosztják eredeti tartalmától, és új tartalmakkal ruházzák fel. Laboratóriumi környezetben ezt a folyamatot úgy vizsgálták, hogy egy képet mutattak fel, melyet csupán egy kísérleti alany láthatott, és ennek tartalmát kellett továbbadnia egy társának, aki szintén továbbadta valakinek, és így tovább. Bebizonyosodott, hogy minden résztvevő kevesebb információt adott tovább a képről, mint amennyi hozzá eljutott, tehát minél több csatornán megy át az üzenet, annál többet veszít az információértékéből.

Feltételezésem szerint ez a reláció az autizmus spektrumzavart tárgyaló kommunikáció esetében is fennáll, hiszen az emberek túlnyomó részének nincs vagy nem sok személyes tapasztalata van az autisztikus zavarokról, így ismereteiket részben interperszonális-, részben tömegkommunikáció útján szerzik. Utóbbi minden bizonnyal nagy hatással van a személyközi kommunikációra, ez a reláció azonban egyirányú, vagyis megfordítva nem lenne igaz. Hipotézisem tehát az, hogy az autizmust feldolgozó fikciós alkotások eredményeképpen torzult valóságrepresentáció jelenik meg a filmnézők elméjében.

4. Egy hasonló kísérlet

Jum C. Nunnally Jr. (1960) egy hasonló vizsgálatot mutat be, melynek során azt mérték fel, hogy milyen hatást gyakorol a tömegkommunikáció az elmebetegekről való általános gondolkodásra. Azt tapasztalták, hogy a tömegkommunikáció által nyújtott kép nagyban eltér mindattól, amit a szakértők mondanak az adott témáról. Egy kérdőíves kutatással megvizsgálták, hogy az elmebetegségről csupán közvetett kommunikáció útján informálódó

populáció – vagyis a laikus népesség – milyen alapvetőbb ismeretekkel rendelkezik az elmebetegséget illetően. A kísérlet eredményeképp arról adtak számot, hogy a közönség fejében élő kép valahol a szakértők által tolmácsolt valóság és a média által bemutatott kép között helyezkedik el (Gerbner 2003:286).

A kutatás megkezdésekor egyik hipotézisem az, hogy a fent leírtakhoz hasonló eredményeket fogok kapni, ám mivel az azóta eltelt fél évszázadban sokat fejlődött és mérhetetlenül nagy teret hódított meg a tömegkommunikáció, okom van feltételezni, hogy napjainkban nagyobb hatást gyakorol a közfelfogásra, mint a fent bemutatott kísérlet idején.

5. Az autizmus gyógypedagógiai megközelítése

Az autizmus röviden összefoglalva úgy definiálható, mint egy pervazív fejlődési rendellenesség (Mesterházi 2001:65) – vagyis egy, az egész személyiséget átható zavar, – amely egész életen át fennáll, és leginkább a szociális viselkedés, a kommunikáció, valamint a rugalmas gondolkodás területén nyilvánul meg (Balázs 2000:642). Rita Jordan hasonlatával élve „(...) azoknak a változékony, rugalmas szabályoknak a megtanulása, melyek szerint szociális életünk működik, olyan lehet az autizmussal élő emberek számára, mint egy bonyolult tánc elsajátítása úgy, hogy egyáltalán nem ismerjük a táncot, nem halljuk a zenét, miközben a tánclépések, a ritmus és a partnerek folyamatosan változnak.” (idézi Stefanik – Őszi 2013:110). Háttérét a mai napig nem sikerült feltárni, habár annyi már bizonyossá vált, hogy pusztán biológiai tényezők okozzák, melyek konkrét meghatározásában a szakemberek a genetikai kutatásokhoz fűzik legnagyobb reményeiket.

A kórkép hivatalos megnevezése autizmus spektrumzavar. A terminus azt érzékelteti, hogy vannak igen enyhe esetek is, ekkor az érintettek sok tekintetben a normál kategóriába eső emberekhez hasonlóan viselkednek. Az autizmus spektrum fogalom megjelenése felveti azt a kérdést (melyet a kutatóknak máig sem sikerült megválaszolniuk), hogy valóban egy egységes szindrómáról, vagy több alcsoport összességéről beszélünk.

5.1. Az autizmus spektrum

Győri Miklós (2005:382) Boucher nyomán három lehetséges modellt ismertet. Az első az *egységes kórkép modellje*, amely azt feltételezi, hogy az autizmus egységes szindróma, eszerint tehát „létezik olyan etiológiai mintázat és neurokognitív sérülésmintázat, mely az autizmus minden esetét jellemzi, s csak az autizmus eseteit jellemzi”. A második az *elkülönülő, de összefüggő kórképek modellje*. Ez azt feltételezi, hogy az autizmus egymástól elkülönülő szindrómákból áll össze, amelyek részlegesen átfedhetik egymást, és némi rokonságot

mutatnak egymással a viselkedési tünetekben. A harmadik a *kontinuum modell*, mely határozottan heterogénnek tekinti az autizmust, valamint tagadja, hogy az eltérő esetek hátterében azonos etológiai oknak kellene állnia.

5.2. Az autista gyermekek intelligenciája

A különböző intelligenciakutatások azzal az eredménnyel szolgáltak, hogy az autisták csaknem kétharmada 70 pont alatti IQ-val rendelkezik, tehát legalább enyhe mértékben fogyatékos. A fennmaradó kb. 30-35% a normál intelligenciasávba esik, ám ugyanúgy speciális nevelési igényű gyermeknek tekintendők (Baron-Cohen – Bolton 2000:90).

Gyakran találkozhatunk olyan esetekkel is, amikor egy autista személy az átlagos teljesítményéhez viszonyítva feltűnően jól vagy feltűnően gyengén teljesít bizonyos feladatokban, például olyan vizuális-téri képességeket mozgósító tesztekben, mint a puzzle és a rajzolás, vagy az emlékezeti, számolási feladatokban, esetleg jelentkezhet hyperlexia (vagyis a korai olvasáskészség) és még számos egyéb területet felsorolhatnánk. Az ilyen kiemelkedő teljesítményeket a szakirodalom szigetszerű képességeknek nevezi (Baron-Cohen – Bolton 2000:90).

5.3. A társas viselkedés

Az autizmus jelenlétének egyik leglényegesebb aspektusa a társas viselkedés zavara. Ez gyakran a társadalmi szabályok, konvenciók semmibe vételében nyilvánul meg. Leo Kanner (aki 1943-ban először írja le a tünetegyüttes jellemzőit) a társas viselkedés terén a következő zavarokat sorolja fel: válaszkészség hiánya, az emberek iránti figyelem hiánya, az emberek egyes testrészeinek külön tárgyként való kezelése, a szemkontaktus hiánya, a személyek élettelen tárgyként való kezelése (Wing 1996).

Ezekből a tünetekből azt feltételezhetjük, hogy az autista gyermekek a társaságukban lévő személyeket nem egy valamiféle tudattal, akarattal és szándékkal rendelkező entitásnak látják, hanem ahhoz hasonlóan viszonyulnak az emberekhez, mint a tárgyakhoz. Minden bizonnyal ez az oka annak, hogy nem törekszenek a más emberekkel való szemkontaktus létrehozására és fenntartására, hiszen az emberi szemnek sem tulajdonítanak a tárgynál nagyobb szerepet. Ez azt is jelenti, hogy nem tesznek semmiféle erőfeszítést annak érdekében, hogy kikerüljék mások tekintetét, tehát mindössze egy téves feltételezés, miszerint az autisták kerülnek a szemkontaktust.

5.4. A tudatelméleti zavar

Naiv tudatelméletnek azt a mentalizációs képességet nevezzük, mely a kisgyermekben nagyjából 4-6 éves kora körül alakul ki. Ekkor már nem az egocentrikus világnézet uralja a

gondolatait, vagyis nem csupán az a valóság reprezentálódik az elméjében, amelyet ő maga lát, hall, érez, gondol, kíván stb., hanem megjelenik egy metareprezentáció is, tehát képessé válik a másik ember gondolatait, vágyait, érzéseit, hiedelmeit is leképezni (Kelemen 2004).

Ennek a képességnek a tesztelésére úgynevezett hamisvélekedés-teszteket fejlesztettek ki. Ilyen például az elhíresült Sally–Anne-teszt. A feladat lényege, hogy a gyermekeknek eljátszanak vagy képeken megmutatnak egy kétszereplős történetet, amelyben az egyik szereplő (Sally) a másik (Anne) jelenlétében betesz egy tárgyat egy dobozba. Majd Anne kimegy, és aki bent maradt átteszi a tárgyat egy kosárba. A gyermeknek arra a kérdésre kell választ adnia, vajon hol fogja keresni Anne a tárgyat. A mentalizációs képesség segítségével meg tudjuk mondani a jó választ, ám egy 3 éves kisgyermek, akiben ez még nem fejlődött ki, minden bizonnyal a kosárba fog mutatni.

Az autisták gondolkodása több ponton is eltérhet a tipikustól, és éppen ezért gyakran teljesen másképp viselkednek a társas interakciókban, hiszen másképp értelmezik, másképp kódolják a jeleket, mint ahogy azt mi megszoktuk. Ennek az az oka, hogy a mentalizációs képességük sérült, vagyis nem képesek mentális állapotokat tulajdonítani az ágenseknek, gyakran nem tudják értelmezni az emberi viselkedést (Györi 2002:64), a cselekvő vágyát, szándékát vagy hiedelmét, tehát nem ismerik fel a konnotációt, amit az elhangzott mondat maga után von. A zavar természetesen nem csupán a hangzó kommunikációban nyilvánul meg, hanem ugyancsak érthetetlenek lehetnek számukra a különböző gesztusok, mimikák, mozgásos cselekvések, valamint azok céljának megértése.

Baron-Cohen „elmevaktság” névvel illeti az autistáknak azon tulajdonságát, hogy a mentalizációs képességük sérült. Erre a sérülésre utal például a közös figyelmi viselkedés hiánya, mely viselkedés normál esetben eleve kódolva van a gyermekben, hiánya pedig szocializációs és tanulási problémákat idéz elő. Ugyancsak a metareprezentációs képesség hiányára utaló jelek a „mintha” játék során megmutatkozó hiányosságok. Tehát amikor egy egészséges, 1,5-2 éves kisgyerek azt látja, hogy édesanyja egy banánt tart a füléhez, és beszél bele, az a gondolat fog megfogalmazódni benne, hogy „*Nahát, anya úgy tesz, mintha a banán egy telefon volna*”. Ezzel szemben előfordulnak olyan esetek, amikor a gyermek nem képes szándékot tulajdonítani a cselekvés hátterében, és ez a hiányosság a naiv tudatelmélet sérülésének előhírnöke lehet (Kiss 2005), vagyis a zavar bizonyos mértékig már a preverbális korban megmutatkozhat.

5.5.Az autistákra jellemző nyelvelsajátítás és a beszéd

Az autista gyermekek jelentős része komoly nehézségekbe ütközik az anyanyelvelsajátítás során, vagyis nyelvi képességük nem megfelelően fejlődik. A problémát fokozza, hogy a többi nyelvfejlődési zavarral ellentétben az autizmus esetében a gyerekek meg sem próbálnak alternatív kommunikációs eszközöket keresni (mint pl. a gesztusnyelv), amelyek segítségével kompenzálhatnák hiányosságait. Emellett gyakran találkozhatunk olyan esetekkel is, melyben az autista személyek hibátlanul elsajátítják a nyelvi struktúrákat és elemeket, de további akadályokba ütköznek ezek használata során. Ezek jellemzően pragmatikai nehézségek, vagyis a tudatelméleti zavar eredményeképp nem képesek a nem szó szerinti jelentés kikövetkeztetésére.

Előfordulhat, hogy az autisztikus személy nyelvhasználata repetitív jelleget ölt, vagyis kizárólag mások mondatainak ismételtetéséből áll, ám funkcionális nyelvhasználatnak a leghalványabb jele sem mutatkozik (Pléh 2012:357). Az autisták társas viselkedésben mutatott zavara is nagyban kihat a nyelvelsajátítás folyamatára. Ahogy az emberek iránti figyelem mérsékelten vagy egyáltalán nem jelenik meg, úgy a Tomasello (2002:106) által közös figyelmi jelenetnek nevezett helyzet is igen komplikált módon teremthető meg velük. A közös figyelmi jelenet olyan szituáció, mely során a részt vevő személyek viszonylag hosszú ideig figyelnek egy adott tárgyra, valamint egymásnak a tárgyra irányuló figyelmére. Ez nagyban elősegíti a gyermekek szókincsének a fejlődését, és hiánya a naiv tudatelmélet fejlődési elmaradásának egyik következménye lehet.

Beszédbeli furcsaságok jelentkehetnek egyebek mellett a hangerő, a hangmagasság, a hanglejtés, illetve a ritmus tekintetében is. Emellett az autizmus spektrumzavaros személyek egyik jellegzetessége, hogy érdeklődési körük végletesen beszűkült, ami beszédüknek tartalmi keretet szab. Ebből következően az ilyen személyek szívesen beszélnek rendkívül hosszan ezekről a szeretett témákról, miközben a hallgató jelzéseit figyelmen kívül hagyják.

5.6.Az autisták zavart viselkedését okozó szenzorizmusok

Carl H. Delacato (1997:76-85) az autisták viselkedésében mutatkozó extrém variabilitásokat, illetve ezek okait szenzorizmusoknak nevezi. Felfigyelt arra, hogy ezek a viselkedésformák rendkívül hasonlatosak az érzékszervi fogyatékossgal élő gyermekek magatartásához, amiből arra következtetett, hogy az autistáknál is érzékszervi probléma állhat a viselkedéses-mentális zavarok hátterében. Kutatásai során a látás-, hallás-, ízlelés-, szaglás- és tapintásérzékelés idegpályáinak a működését vizsgálta, majd végeredményben három csoportra osztotta a problémákat.

1. Hiper érzékenységnak nevezte el, amikor a személy valamely idegpályája vagy -pályái extrém nagyfokú érzékenységgel működik/nek, így akár a legkisebb inger is rendkívül erős hatást idézhet elő. Ezt a zavart a gyermekek egyfajta ingerkerülő magatartással próbálják elviselhetőbbé tenni.
2. Hipo érzékenyséű csoportnak nevezi azokat, akik érzékelésében alulműködés tapasztalható, tehát túlon túl kevés inger továbbítódik az agyhoz, így az átlagosnál nagyobb intenzitású jelek szükségesek a külvilág érzékeléséhez. Ez rendszerint ingerkereső viselkedést eredményez.
3. A harmadik csoportban tapasztalható zavart „fehér zaj” névvel illette, itt ugyanis az adja a probléma gyökerét, hogy az illető bizonyos belső szervi működéseket érzékel, és ezek keresztezik a külvilágból érkező ingereket.

Milyen tünetekben nyilvánulnak meg ezek az idegrendszeri zavarok? Az autista gyermekek által produkált viselkedésminták végeláthatatlan tárházából most csupán néhány gyakori példát említek meg, amelyek segítenek érthetőbbé tenni a problémát.

- A szaglás túlérzékenységre utaló jel lehet már az is, amikor egy kisbaba elutasítja a szoptatást, hiszen az édesanyja bőréből kiáramló testszagok elviselhetetlen fájdalokat okoznak neki.
- A szaglás alulműködéséről tanúskodnak azok az esetek, amikor az autista gyermek rendszeresen a lakás különböző pontjain üríti vizeletét és béltartalmát, amit aztán – lehetőleg minél nagyobb felületen – szét is ken. Ezzel az ingerkereső magatartással igyekszik tartani a kapcsolatot a külvilággal.
- A túlérzékeny hallású gyermekek számos olyan zajra (például elektromos gépek működés közben kiadott hangjaira) is felfigyelnek, amiket mi meg sem hallunk, és a számunkra mindennapos és természetes ricsajok, mint mondjuk a forgalom vagy a vihar zaja, bennük olyan erős lenyomatot hagy, hogy rettegve menekülnek a hangforrás elől.
- A fehér zaj előfordulhat például az ízlelésben, amikor az illető folyamatosan valamilyen ízt érez a szájában. Az ilyen gyermekek általában közönyösen viszonyulnak az ételekhez, és a nyelvük gyakran meg van duzzadva, mert sokat szívogatják a zavaró íz miatt.

6. Az autizmus megjelenése a filmekben

Mint már említettem, tanulmányomban a fikciós filmeket és azoknak a közgondolkodásra gyakorolt hatását vizsgálom, így megállapításaim természetesen nem vonatkoznak az ismeretterjesztő és a dokumentumfilmekre.

Meglátásom szerint az autizmus spektrumzavar filmek egyik fő problémája az, hogy a jelenség azon esetleges velejáróit helyezik előtérbe, amelyek dramaturgiailag kézenfekvő megoldást kínálnak a cselekmény által adott problémára (Gerbner 2003:286). Ezzel azonban olyan hatást is kivált a film, ami valószínűleg soha nem állt szándékában a rendezőnek vagy az írónak. Ez pedig a néző dezinformálása, információs állapotának a tudományos állásponttól való távolítása. Az állításom bizonyításához érdemes kiragadni néhány konkrét példát arról, hogy bizonyos jelenségek milyen formában kerülnek a filmvászonra.

6.1. *Az autista nem tűri, hogy megérintsék.*

A Delacato (1997) által szenzorizmusoknak nevezett autisztikus tünetek az audiovizuális ábrázolásban valamiért mindig ebben a formában jelennek meg. A hiperszenzitív tapintásérzékelésű gyermekek valóban nehezen viselik az emberi érintést. Felmerül azonban a kérdés, hogy a filmekben miért nem szerepelnek csaknem soha olyan autisták, akiknek valamely receptív működése alulteljesít? Miért mindig az ingerkerülő magatartást tárják elénk, holott a valóságban az ingerkereső viselkedés is legalább ennyire gyakori az autisták körében?

További probléma, hogy a szenzorizmusok megjelenítésénél hiányoznak az ok-okozati összefüggések, és ez gyakran ellentmondásos cselekménysort eredményez. Vagyis az üzenet, amely a filmben megjelenik: *az autista nem tűri, hogy megöleljék*. Tudjuk azonban, hogy a valóságban a taktilis hiperszenzitivitás nem csupán az emberi érintésre korlátozódik. Az ilyen személyek rosszul viselik a ruhanemű érintését is, érzékenyek a hőmérsékletre és a légnyomás ingadozására, valamint kifejezetten kedvelik a saját maguk által előidézett, gyakran ritmikus taktilis ingerekkel való kísérletezést.

Ezt a problémát figyelhetjük meg a *Hóbortos szerelem* (Naess 2005) című romantikus filmdrámában is, ám ez esetben a hallás oldaláról. Isabella, az autista lány azt állítja magáról, hogy nem bírja elviselni a fém csattanásának a hangját. Ez a tünet nyilvánvalóan auditív hiperszenzitivitásra utal. A probléma azonban az, hogy a lány semmi más zajra nem mutat érzékenységet: bátran sétál a forgalmas utakon, boldogan elmegy szórakozni a zajos vidámparkba, és hangos állatokkal veszi magát körül a saját lakásában. Tehát a mentális rendellenességének egy-egy tünete egymásnak ellentmondásos dolgokra enged következtetni a háttérben meghúzódó okokat illetően.

6.2. Az autista valamiféle „különös zseni”, aki gyakran furcsán viselkedik, mégis mindent megjegyez, és hihetetlen matematikai talentum.

Ezek a jellemvonások figyelhetők meg többek között az *Esőember* (Levinson 1988) című film kulcsszereplőjén, a Dustin Hoffman által alakított Raymondon. Raymond elhúzódik, ha megérintik, elképesztő gyorsasággal számol, és csaknem mindent megjegyez, amit hall vagy lát (ránézésre megmondja a fogpiszkálók számát, és egyszeri olvasásra megjegyzi a telefonkönyvet). Viselkedése tökéletesen helytálló, vagyis könnyen elképzelhető, hogy a valóságban is léteznek olyan autisták, akik Raymondhoz hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek. A gerbneri kultivációs hatás értelmében azonban felvetődik a kérdés, hogy a laikus néző vajon érzékeli-e azokat a finom határokat, amelyek az autista személyt megkülönböztetik a normáltól, vagy a film hatására a világ összes autistáját Raymond jellemvonásaival fogja felruházni?

Az *Esőember* esetében a kommunikációs szándék és az üzenet jónak mondható, a hiba leginkább a fogadó fél dekódolási stratégiájában keresendő. Ugyanakkor akadnak olyan filmek is, melyek a dramaturgiai hatás kedvéért néhány valós autisztikus tulajdonságot a végletekig felnagyítanak, ezzel számos olyan üzenetet megfogalmaznak, amelyek híján vannak minden tudományos megalapozottnak. Ebbe a kategóriába sorolható *A kód neve: Merkúr* (Becker 1998) című alkotás, melyben egy olyan kilencéves autista kisfiú történetét láthatjuk, aki a feltörhetetlennek vélt nemzetbiztonsági kódokat másodpercek alatt töri fel, miközben zombikat megszegényítő közönyösséggel jár-kezel az emberek között.

Mivel mindkét említett film igen nagy nézettségre tett szert, okkal feltételezhetjük, hogy a filmkedvelők többsége legalább az egyiket látta, de sokan megnézték mindkettőt. Ilyen tapasztalatok hatására pedig várhatóan túlbecsülik a kivételes matematikai képességekkel rendelkezők arányát az autista populáció körében.

6.3. Az autista nem néz az emberek szemébe.

A szemkontaktus kérdése tudományos körökben is sokáig vitás volt (Baron-Cohen – Bolton 2000:77), így nem meglepő, ha egy-egy filmen valótlannul ábrázolják. Nemegyszer láthatunk olyan jelenetet, melyben az autista személy kifejezetten nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy ne kelljen beszélgetőpartnerével szemkontaktust létesítenie, ez tapasztalható a *Hóbortos szerelem* (Naess 2005) című alkotás bizonyos jeleneteiben. Máskor, például az *Esőember* (Levinson 1988) és a *Temple Grandin* (Jackson 2010) esetében valóban azt a szakértőket is sokáig félrevezető jelenséget láthatjuk, mi szerint az autista közönyösen viszonyul a kontaktus ezen formájához, de nem zárkózik el előle. Feltételezhető, hogy a

készítők odafigyeltek a jelenség szakszerű ábrázolására. Ám ahogy az autisztikus viselkedésnek ezen formája a szakembereket is sokáig megtévesztette, úgy feltételezhetjük, hogy a nézők is téves következtetéseket vonnak le.

6.4. Az autista nem érti mások érzéseit, gondolatait, szándékait, vélt vagy valós hiedelmeit.

Az előzőektől eltérően ebben az esetben egy tudományosan alátámasztott információról van szó. A mentalizációs képesség zavara az autizmussal élők szociális és kommunikációs nehézségeinek egyik legfőbb oka, és ezzel szemmel láthatóan mindenki tisztában van, aki ezt a zavart kívánja a képernyőre adaptálni, sőt sok esetben kifejezetten frappáns megoldásokkal szemléltetik a jelenséget. Néhány példa:

- Raymond (Levonson 1988) megáll a zebra közepén, mikor a lámpa azt írja ki, hogy „DON'T WALK²” (*Esőember*).
- Max (Elliot 2009) látja a kiírást: „Take a seat!³”, és magával viszi a széket (*Mary és Max*).
- Donald (Naess 2005), amikor az állásinterjún a terveiről kérdezik, azt feleli, hogy megebédel a McDonald's-ban, és utána elmegy a mosodába. (*Hóbortos szerelem*)
- Temple (Jackson 2010) szeme előtt (amint az az első ábrán látható) megjelenik egy ember és egy marha esküvője, amikor valaki azt állítja magáról, hogy a marhák szerelmese. (*Temple Grandin*)

1. ábra: Temple vizuális reprezentációja (Jackson 2010).

² Magyarul: „Marad!”

³ Magyarul: „Foglaljon helyet!”, tükörfordításban: „Vegyen el egy helyet!”

Fellelhetünk olyan eseteket is, amikor a drámai hatás kedvéért a szövegírók olyan mondatokat adnak az autista szereplő szájába, ami nem fér össze a mentalizációs képesség zavarával. Ezt példázza a *Hóbortos szerelem* című filmben elhangzó monológ: „(1) *Miattad csináltam, hogy büszke lehess magadra.* (2) *Egy csomó szarságot elviseltem, amit más nem is tolerált volna, mert arra gondoltam, hogy te is megtennéd értem.* (3) *De hülyét csináltál belőlem a főnököd előtt. (...)* (4) *Az okos, csinos feleséged mutogatásával bizonyítod a főnöködnek, hogy normális vagy? (...)* (5) *Te normális akarsz lenni, és ez elválaszt minket.*” (Naess 2005).

A fenti szövegben az következő megnyilatkozásokat olvashatjuk:

- (1) A beszélőnek cselekvésével az volt a szándéka, hogy a hallgató érzelmi állapotát megváltoztassa.
- (2) A beszélő saját mentális állapotát másokétól különbözőnek minősíti, és elméjében annak a képe reprezentálódik, hogy fordított esetben a hallgató fél elméjében milyen kép reprezentálna az ő elméjéről.
- (3) Saját megítéltsége miatt aggódik, vagyis, hogy miképp jelenik meg egy harmadik fél gondolatvilágában.
- (4) Kifejti a hallgató arra irányuló szándékát, hogy miképp szeretné őt egy harmadik fél elméjében reprezentálni, valamint azt, hogy ezzel milyen célt kíván elérni.
- (5) A beszélő megállapítást tesz a hallgató vágyát illetően.

A valóságban azonban a fenti megnyilvánulások, a tudatelméleti zavar következtében, soha nem hagyhatnák el egy autista személy száját.

7. Autizmus a köztudatban

7.1. Az információgyűjtéshez alkalmazott módszer

Hipotézisem vizsgálatához egy kérdőívet állítottam össze, melyet összesen 94, véletlenszerűen kiválasztott egyén töltött ki, ebből végül 90 volt értékelhető. A kérdőívet elsősorban a világhálón terjesztettem, és papír alapon egy egyetemi kurzuson, melyen 20 diák vállalkozott a kitöltésre. A résztvevők feladata az volt, hogy néhány, az autizmus spektrumzavarra vonatkozó kérdésre a szerintük helytálló választ jelöljék be.⁴ A kérdések többsége *igaz/hamis* feladat (amit kiegészítettem a *nem tudom* opcióval is), illetve feleletválasztós kérdések voltak. A kérdések között disztraktorok is szerepeltek, melyeket a

⁴ Bár a gyógypedagógiai gondolkodás szerint az autizmus nem betegség, hanem állapot, a kérdőívben, a gyors érthetőség kedvéért, gyakran a betegség fogalommal jelöltem az autizmus spektrumzavart. Ennek ellenére fontosnak tartom újra leszögezni, hogy egy fejlődési rendellenességről beszélünk, amelyet a tudományos életben betegségként jelölni semmiképpen sem elfogadott.

válaszadóknak ki kellett szűrniük, hiszen a kutatás célja nem a logikai következtetési készségük vizsgáztatása volt, hanem a konkrét ismereteik felmérése.

A kérdéseket négy nagyobb blokkra csoportosítottam. Az elsőben olyan kérdéseket tettem fel, melyek az adatközlő személyére vonatkoznak. A másodikban olyan kérdések szerepeltek, melyek nem igényeltek hosszas fejtörést, ezek nagyrészt igaz/hamis feladatok voltak. A harmadik blokkba soroltam azokat a feladatokat, melyek az autizmus spektrumzavaros személyek tanulási-, szociális- és mentális képességeire vonatkoznak. Az utolsó részben olyan kérdéseket tettem fel, melyekről a filmek nem, vagy csak ritkán közölnek adatot.⁵

A válaszadók kétharmada diák volt, és 93%-uk 18-30 év közöttinek vallotta magát, így elsősorban a fiatal felnőttek tájékozottságáról nyertem ismereteket. Ez a korosztály ideális a kutatás szempontjából, hiszen ma ők a filmipar számára a legnagyobb célközönség, és általában naprakész információkkal rendelkeznek a tömegmédia ezen ágát illetően.

Mivel a kutatás célja a média közvetítő szerepének a vizsgálata, a kérdőív kitöltésénél kizáró tényező volt, ha a válaszadó személyesen ismer autizmus spektrumzavarral diagnosztizált személyt, illetve ha közeli rokonai, ismerősei között van gyógypedagógus, akitől gyakran hall személyes történeteket.

Először azt szerettem volna felmérni, hogy a válaszadók milyen szintű tájékozottsággal rendelkeznek az autizmus olyan aspektusaival kapcsolatban, melyekről a filmek általában nem közölnek adatot. E kérdések elemzéséből az derül ki, hogy a legriválisabb felvetések estében kiugróan magas volt a helyes válaszok aránya. Ide sorolható például, hogy a válaszadók 69%-a válaszolt úgy, hogy az autista gyermek felnőtt korában is autista marad, 21%-nak volt az a véleménye, hogy a betegségből ki lehet nőni, illetve meglehetősen kevesen válaszoltak úgy, hogy az autista személy valószínűleg meg sem éri a felnőtté válást. Ugyancsak magas volt (82%) a jó válaszok aránya arra a kérdésre, hogy milyen eredménnyel mondható sikeresnek egy autista személy fejlesztése (a jó válasz: az elvárható teljesítmény teljes mértékben egyénfüggő).

A némi tájékozottságot is feltételező kérdések azonban igen rossz eredményeket mutattak. A válaszadók 29%-a van tisztában azzal, hogy felnőttként már nem válhat senki autistává, míg 42% szerint erre van esély trauma, agysérülés vagy egy sokáig lappangó betegség esetén. Ugyancsak sokan nincsenek tisztában az autizmus spektrumzavar fogalomkörébe

⁵ A teljes kérdőívet és a válaszok százalékos arányát mellékletben csatoltam a dolgozatomhoz.

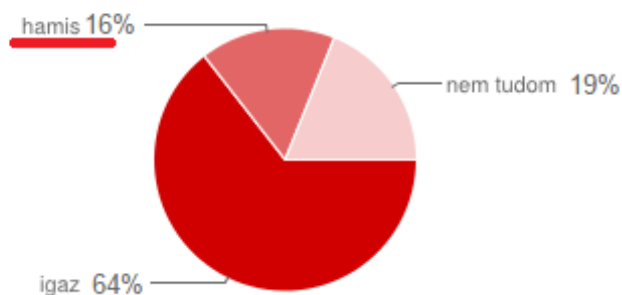
tartozó kisebb csoportokkal. Az adatközlők kevesebb, mint 50%-a sorolta ide az Aspergerszindrómát, valamint 20%-uk (tévesen) a Down-szindrómát is autisztikus zavarnak ítélte meg.

A továbbiakban azokra a problémákra térek ki, amelyeket a filmek esetében rossz, illetve rosszul megfogalmazott üzenetként említettem.

7.2. Aki autista, az nem tűri, hogy megérintsék.

Amint azt a 2. ábra szemlélteti, válaszadók 64%-a nyilatkozott úgy, hogy véleménye szerint általános igazsággént megfogalmazható az autistákról, hogy viszolyognak az emberi érintéstől. Ez az elképzelés összeeseng azzal a képpel, amit a filmek közvetítésében láthatunk.

Az autistákra általánosan igaz, hogy nem szeretnek más emberekhez hozzáérni és rosszul viselik, ha bárki megérinti őket.

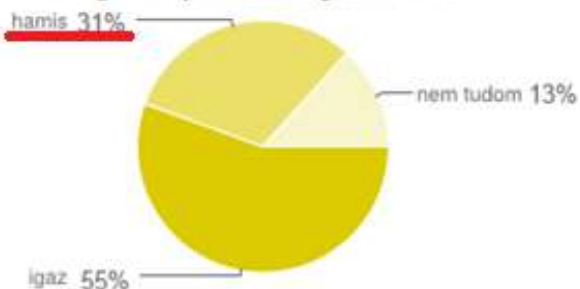

2. ábra: A válaszok aránya arra az állításra, miszerint az autisták nem tűrik, hogy megérintsék őket.

7.3. Az autista mindent megjegyyez és hihetetlen matematikai talentum.

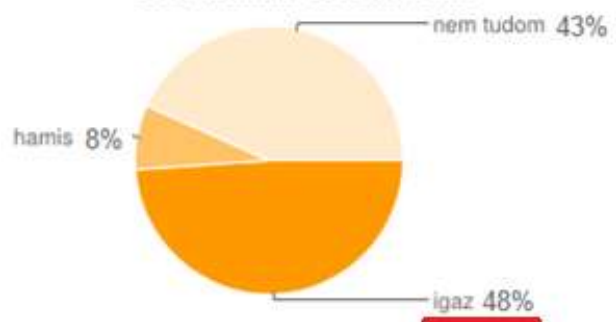
A válaszok alapján matematikai képességek tekintetében olyan kép alakulhatott ki a közgondolkodásban, miszerint a legtöbb autista kiemelkedően tehetséges, ám akadnak kivételek is. A 3. ábrán látható, hogy a válaszadók 55%-a gondolja azt, hogy az autisták matematikai képességei minden esetben meghaladják az átlagemberét, azonban, ahogy azt a 4. ábra is mutatja, 48%-uk lehetségesnek tartja azt is, hogy egy autista személy még 10-ig sem tud elszámolni, és csupán 8% volt, aki ezt a valós eshetőséget kizárta. Ugyancsak kevés, mindössze a megkérdezettek 3%-a feltételezi azt, hogy ha valaki kiemelkedő matematikai képességekkel rendelkezik, akkor az illető minden bizonnyal autista.

Az autistákról általánosan elmondható, hogy a matematikai képességeik meghaladják az átlagemberét.

3. ábra: Válaszok a matematikai képességekről

Léteznek olyan autisták, akik még 10-ig sem tudnak elszámolni.

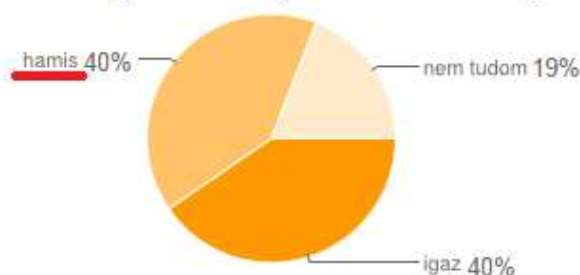
4. ábra: Válaszok a matematikai képességek korlátairól.

Az emlékezet tekintetében hozzávetőlegesen fele-fele arányban jó és rossz válaszokat (42-36%), vagyis körülbelül a válaszadók harmada ítélte helyesnek azt a valótlan állítást az autistákról, hogy minden vizuális és akusztikus ingert megjegyeznek és eltárolnak a memóriájukban.

7.4. Az autista nem néz az emberek szemébe.

Ahogy a filmek esetében megoszlónak találtam, hogy a szemkontaktus problémakörét miképp ábrázolják, úgy a válaszok is határozottan megoszlónak bizonyultak. Ahogy azt az 5. ábra is szemlélteti, ugyanannyian értelmezik meglévő tapasztalataikat úgy, hogy az autisták szándékosan kerülnek a szemkontaktust, mint ahányan ennek ellenkezőjeként.

Egy autista mindig, mindenhol, mindenki társaságában kerüli a szemkontaktust.

5. ábra: A válaszadók vélekedése a szemkontaktus kérdéséről

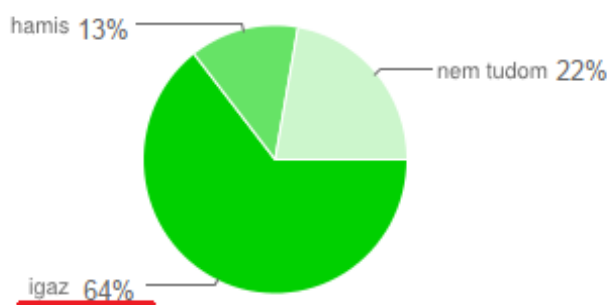
Mivel a különböző filmekben különbözőképpen ábrázolják a jelenséget, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes filmek mennyire befolyásolták a nézők ítéletét. A korábban negatív példaként felhozott *Hóbortos szerelem* (Naess 2005) esetében elmondható, hogy akik ezt a filmet látták, azok ugyanakkora arányban válaszoltak igazzal a kérdésre, mint hamissal. Feltűnő azonban, hogy akik közülük helyesen a hamis választ jelölték, azok az említett filmen kívül mást is láttak (általában az *Esőembert*), míg a hibásan válaszolók 100%-a nem

rendelkezett kiegészítő ismeretforrással. Az *Esőember* (Levinson 1988) esetében szintén megoszló a válaszolók aránya: az e filmet látók 46%-a válaszolt igazzal, 39%-uk hamissal és 15%-uk nem tudommal a kérdésre. A *Temple Grandin* (Jackson 2010) volt az egyetlen olyan film, melyről elmondható, hogy akik látták, azok kivétel nélkül helyesen ítélték meg az állítást.

7.5. Az autista nem érti mások érzéseit, gondolatait, szándékait, vélt és valós hiedelmeit.

A megkérdezettek átlagosan 65%-a válaszolt helyesen azokra a kérdésekre, melyek az autistáknak a hazugsághoz való viszonyára vonatkoztak. Ez látható a 6. ábrán bemutatott válaszokon is. (Ez az érték minden esetben 63-67% közé esett.) Szintén 67% volt azoknak az aránya, akik az autisták kommunikációs problémáját abból az okból eredeztették, hogy „a nem szó szerinti dolgokat is szó szerint értelmezik”. Kiemelkedően sokan, a kérdőívet kitöltők 74%-a nyilatkozott úgy, hogy az autisták azért értik meg nehezen a többi ember érzéseit, mert hiányzik belőlük az a képesség, mellyel mások gondolatait reprezentálnák magukban. Az eredmények alapján azt láthatjuk, hogy nagyjából a kétharmaduk van tisztában az autisztikus személyek mentalizációs problémájával, még ha ezt nem is tudják szakszavakkal megfogalmazni.

Az autistákról általánosan elmondható, hogy nem értik a hazugság jelenségét, így nagyon könnyű őket félrevezetni.

6. ábra: Egy, az autisták hazugsághoz való viszonyára vonatkozó kérdés

Ha a válaszokat egymáshoz viszonyítva is megvizsgáljuk, egészen más eredményt kapunk. Csupán a válaszadók 49%-a válaszolt helyesen valamennyi hazugságra vonatkozó kérdésre, és ha minden tudatelmélettel kapcsolatos kérdést figyelembe veszünk, akkor mindössze 33%-ban tudtak az összesre jól felelni. Ezt figyelembe véve tehát, csupán az adatközlők egyharmad részéről mondhatjuk azt, hogy maradéktalanul tisztában vannak a mentalizációs képesség zavarával és annak következményeivel.

A hibásan válaszolók között többen vannak olyanok is, akik ellenkezőképpen értelmezik ezt a jelenséget. A kérdőívet kitöltők 7%-a tartotta helyesnek a következő állítást: „Különösen éles érzékszerveiknek köszönhetően észreveszik a beszélőn azokat a biológiai folyamatokat,

melyek a hazugságot kísérik (pl verejtékezés, akaratlan izommozgások, a hanglejtés változása), így könnyen leleplezik a hazugokat.”, és 12%-uk gondolja úgy, hogy az autisták gyakran hazudnak másoknak, hogy ezzel leplezzék betegségüket.

8. Összegzés és kitekintés

A kutatás eredményei azt igazolják, hogy a filmek valóban hatással vannak a nézőkre, ám mára már tapasztalt – és ennek okán vélhetően kissé kiábrándult – televíziónézők vagyunk, így mostanra az emberekben kialakult egy általános kétkedés is, vagyis kritikusan viszonyulunk ahhoz, amit a tv-ben látunk. A kritikus gondolkodást az is nagyban elősegíti, hogy ma már nincs olyan téma, amelyet csak egy vagy két filmben dolgoztak volna fel. A tömegmédia eláraszt minket a termékeivel, és ha az egyik téves információt közvetít, azt egy másik helyesbítheti. A nézőnek tehát van arra lehetősége, hogy helyesen válasszon a rázúduló információkból.

Ennek ellenére továbbra is vannak bizonyos téves sztereotípiák, amik mélyen beleégtek a köztudatba. Ezeknek a feloldására kiváló eszközként szolgálhatna a tömegmédia, ennek megvalósulásához azonban az kell, hogy a szociális érdekek felülírják a gazdasági érdekeket.

Munkám során kizárólag a fikciós alkotásokkal foglalkoztam, így joggal tehetnénk fel a kérdést, hogy milyen alapon várjuk el az ilyen filmekről a hiteles ábrázolást, hiszen egy művészi alkotás megítélésénél nem ez az elsődleges szempont, sőt gyakran találkozhatunk olyan nagyon is értékes alkotásokkal, melyek fantáziavilágban játszódnak, szürrealisztikus valóságképet mutatnak. Hangsúlyozni szeretném tehát, hogy a dolgozatommal nem óhajtom minősíteni ezeket a filmeket, csupán az általuk kiváltott hatásra szeretném felhívni a figyelmet. Szükségesnek látom olyan alkotások készítését is, melyek minden szempontból szakszerűen ábrázolják az autizmus spektrumzavart, hiszen ez egy olyan izgalmas és rejtélyes jelenség, mely már önmagában, túlzások nélkül is érdekes téma gyanánt szolgálhat.

A kutatás folytatásaként érdemes volna azt vizsgálni, hogy a szakértői ismeretekkel nem rendelkező emberek miképp viszonyulnak bizonyos jelenségekhez, vagyis hogyan reagálnak konkrét élethelyzetekben, illetve felismerik-e az autisztikus viselkedésformát, és meg tudják-e ítélni, hogy milyen válaszreakció szükséges a probléma enyhítésére. Ennek a vizsgálatához azonban már bonyolultabb kísérleti helyzet előállítása szükséges.

Felmerülhet a kérdés, hogy valóban probléma-e a hibás tájékozottság, szükség van-e arra, hogy mindenki tisztában legyen egy ritka mentális zavar velejáróival. Véleményem szerint rendkívül fontos, hogy felismerjük a tüneteket, illetve, hogy tisztában legyünk a zavart viselkedés hátterében meghúzódó mögöttes okokkal, hiszen bármikor felbukkanhat a

környezetünkben olyan személy, aki hasonló problémákkal küzd, és ha nem megfelelő módon viszonyulunk hozzá, annak súlyos következményei lehetnek. Továbbá ha egy viselkedési-, illetve tanulási zavaros kisgyermek családja megfelelő mennyiségű és minőségű ismerettel rendelkezik egy-egy fejlődési rendellenességről, az nagyban meggyorsíthatja a diagnózist, és ezáltal elősegíti a kezelést.

Melléklet – Az adatgyűjtéshez alkalmazott kérdőív

I. Blokk

Ön melyik korosztályba tartozik?

a) 18-30 év – 93%	c) 50-65 év – 0%
b) 30-50 év – 7%	d) 65 év feletti – 0%

Milyen területen dolgozik?

a) diák –szakon – 65%	e) szolgáltatás – 10%
b) oktatás – 3%	f) közlekedés – 1%
c) egészségügy – 2%	g) gazdaság – 5%
d) mezőgazdaság – 3%	h) egyéb: – 9%

Van az Ön rokonai, ismerősei közt gyógypedagógus? Igen – 15% / Nem – 85%

Ha igen, kérem, nevezze meg az ismeretség típusát⁶!

Van az Ön rokonai, ismerősei közt olyan személy, akinél autizmus spektrumzavart diagnosztizáltak? Igen – 3% / Nem – 97%

Ha igen, kérem, nevezze meg az ismeretség típusát, illetve, hogy átlagosan milyen rendszerességgel találkoznak⁷!

Saját megítélése szerint Ön mennyire tájékozott az autizmus spektrumzavarral kapcsolatban?

- a) Azt sem tudom, mit jelent ez a fogalom.⁸ – 1%
- b) Van némi elképzelésem arról, hogy mi is az az autizmus, de könnyen lehet, hogy az elgondolásaim tévesek. – 32%
- c) Az évek során egyet s mást hallottam róla, amik alapján nagyvonalakban átlátom, hogy milyen egy autista. – 53%
- d) Kifejezetten érdekes témának találom, így előszeretettel olvasgatok róla, vagy nézek ezt feldolgozó filmdrámákat/dokumentumfilmeket/riportokat. – 10%
- e) Rendszeresen találkozom autista gyerekekkel és a szakirodalomban is szereztem már némi jártasságot. – 2%
- f) A téma szakértője vagyok. – 1%

Látott már olyan filmet, ami az autizmus témáját dolgozta fel, vagy szerepelt benne autista?

Ha igen, jelölje be, hogy melyek voltak ezek! (Többet is jelölhet.)

- Az esőember – 62%
- Hóbortos szerelem – 7%
- Temple Grandin – 4%
- Hősüti – 0%
- Thomas után – 1%
- A kód neve: Merkúr – 23%
- Mary és Max – 5%
- I am Sam – 20%
- Egyéb: – 10%

⁶ Amennyiben az illető közeli ismerőse, aki megosztja Önnel az autistákkal való élményeit, tapasztalatait, úgy a kérdőív kitöltését nem szükséges folytatnia.

⁷ Amennyiben az illető közeli ismerőse, akivel rendszeresen találkozik, úgy a kérdőív kitöltését nem szükséges folytatnia.

⁸ Amennyiben ezt a választ jelölte meg, nem szükséges folytatnia a kérdőív kitöltését

II. Blokk

Az autista gyermek...

- a) *felnőtt korára kinőheti betegségét* – 8%
- b) *különleges kezeléssel és gyógyszerekkel meggyógyulhat* – 13%
- c) *biztos, hogy felnőtt korában is autista lesz* – 69%
- d) *valószínűleg meg sem éri a felnőtté válást* – 1%
- e) *fogalmam sincs* – 7%

Egy autista mindig, mindenhol, mindenki társaságában kerüli a szemkontaktust. *Igaz*
– 40% / *Hamis* – 40% / *Nem tudom* – 19%

Az autistákra általánosan igaz, hogy nem szeretnek más emberekhez hozzáérni és rosszul viselik, ha bárki megérinti őket. *Igaz* – 64% / *Hamis* – 16% / *Nem tudom* – 19%

Az autistákról általánosan elmondható, hogy a matematikai képességeik meghaladják az átlagemberét. *Igaz* – 55% / *Hamis* – 31% / *Nem tudom* – 13%

Az autistákról általánosan elmondható, hogy nem értik a hazugság jelenségét, így nagyon könnyű őket félrevezetni. *Igaz* – 64% / *Hamis* – 13% / *Nem tudom* – 22%

Az autista személyek érdeklődési köre beszűkült, rendszerint olyan dolgokra koncentrálódik, melyek az átlagembert hidegen hagyják. *Igaz* – 57% / *Hamis* – 27% / *Nem tudom* – 14%

Az autistákról általánosan elmondható, hogy tökéletesen megjegyeznek mindent, amit valaha láttak vagy hallottak. *Igaz* – 36% / *Hamis* – 42% / *Nem tudom* – 19%

Az autisták gyakran olyan képességekkel rendelkeznek, melyek számunkra felfoghatatlanok (pl.: megérzik mások gondolatait, megálmodják a jövőt). *Igaz* – 18% / *Hamis* – 63% / *Nem tudom* – 19%

Ha valaki az átlagtól kiemelkedően jobb matekos, akkor illető (szinte) biztos, hogy autista. *Igaz* – 3% / *Hamis* – 91% / *Nem tudom* – 3%

Az autisták körében gyakori, hogy számunkra értelmetlennek tűnő ismétlődő mozgásokat végeznek (pl.: himbálózás, önmaguk kézzel való legyezése). *Igaz* – 78% / *Hamis* – 5% / *Nem tudom* – 13%

A legtöbb autista szeret tudományos tényekről, számadatokról, statisztikákról beszélni, így ha figyelünk rájuk, mi magunk is sok érdekességet tanulhatunk. *Igaz* – 32% / *Hamis* – 36% / *Nem tudom* – 31%

Az autisták a saját kis bezárt világukban élnek, ahová (szinte) lehetetlen „betörni”.
Igaz – 74% / *Hamis* – 13% / *Nem tudom* – 12%

Az autizmus diagnózisa gyorsan és könnyen felállítható, jellegzetes tünetei miatt lehetetlen más zavarral összetéveszteni és a gyermeket félrediaosztizálni. *Igaz* – 19% / *Hamis* – 58% / *Nem tudom* – 22%

Léteznek olyan autisták, akik még 10-ig sem tudnak elszámolni. *Igaz* – 48% / *Hamis* – 8% / *Nem tudom* – 43%

III. Blokk

Milyen arányban fordul elő értelmi fogyatékos az autisták körében?

- a) *Aki autista, az nem lehet értelmi fogyatékos.* – 4%
- b) *Ugyanaz az arány, mint a teljes populációt nézve.* – 34%
- c) *Kb. 50-65%-uk.* – 20%
- d) *80% fölötti arányban.* – 2%
- e) *Nem tudom, bármelyiket el tudnám képzelni jó válasznak.* – 38%

Mi történik, ha egy autistát kimozdítanak megszokott környezetéből, megszakítják életritmusát?

- a) *Erős szorongás alakulhat ki, ami dühkitöréseket okoz.* – 93%
- b) *Eleinte kissé vonakodik a változásoktól, de viszonylag hamar beleszokik.* – 2%
- c) *Nagyjából ugyanúgy fogadja a változásokat, mint az átlagos emberek.* – 0%
- d) *Kifejezetten szereti és érdekesnek találja az újdonságokat, a szokatlan élethelyzeteket.* – 1%
- e) *Fogalmam sincs* – 2%

Lehetséges, hogy valaki felnőtt korában válik autistává?

- a) *Nem* – 29%
- b) *Igen, de csak ha a betegség már gyerekkorától lappang benne.* – 25%
- c) *Igen, egy súlyos trauma hatására bárki autistává válhat.* – 2%
- d) *Igen, agysérülés esetén.* – 15%
- e) *Fogalmam sincs.* – 26%

Az autisták nehezen értik meg mások érzéseit, mert...

- a) *... az értelmi képességeik minden tekintetben csekélyek, így ezt sem teszik lehetővé.* – 7%
- b) *... hiányzik belőlük annak a fajta átvitt gondolkodásnak a képessége, mely segítségével a másik ember helyébe képzelnék magukat.* – 75%
- c) *... az autistáknak nincsenek érzéseik.* – 0%
- d) *... a fenti állítás nem igaz.* – 12%
- e) *Elképzelni sem tudom, hogy miért.* – 4%

Az autizmus spektrumzavarba tartozó betegségek (bármennyit karikázhat)

- a) *autizmus* – 80%
- b) *down-szindróma* – 20%
- c) *wilson-szindróma* – 7%
- d) *asperger-szindróma* – 49%
- e) *tourette-szindróma* – 12%
- f) *rett-szindróma* – 3%
- g) *parkinson-szindróma* – 3%
- h) *egyik sem* – 4%

Mi az a teljesítmény, amit elérve sikeresnek mondhatjuk az autista személy fejlesztését?

- a) *ha szobatisztává válik és megtanul beszélni* – 0%
- b) *ha elemi szinten megtanul olvasni, írni, számolni* – 7%
- c) *ha lediplomázik, esetleg a doktori fokozatot is megszerzi* – 2%
- d) *ez teljes mértékben egyénfüggő* – 82%
- e) *Fogalmam sincs* – 7%

Az autistákra általánosan igaz, hogy a zökkenőmentes hétköznapiakhoz elengedhetetlenül fontos...

- a) ... a napi ötszöri gyógyszeres ellátás – 0%
- b) ... az előre tervezett, jól átlátható napirend és a rendezett környezet – 87%
- c) ... az, hogy folyamatosan ingerek érik őket, csak az éjszakai órákra csökkentjük körülöttük a fényt és a hangokat. – 1%
- d) ... hogy kerüljük a fizikai érintkezést. – 0%
- e) Nem tudom. – 10%

Hogy viszonyulnak az autisták a hazugsághoz?

- a) Különösen éles érzékszerveiknek köszönhetően észreveszik a beszélőn azokat a biológiai folyamatokat, melyek a hazugságot kísérik (pl verejtékezés, akaratlan izommozgások, a hanglejtés változása), így könnyen leleplezik a hazugokat. – 7%
- b) Mivel nem értik a beszélő mögöttes szándékát, ezért könnyű őket megtéveszteni, és ők maguk is gyakran megtévesztenek másokat, hogy ezzel leplezzék betegségüket. – 12%
- c) Mivel nem értik a beszélő mögöttes szándékát, ezért könnyű őket megtéveszteni, és ők maguk azt mondják ki, amire gondolnak, mert nem számolnak azzal, hogy ez a beszélgetőpartnerükben valamilyen érzelmi reakciót válthat ki. – 67%
- d) Elképzelni sem tudom. – 13%

Egy autista személy sosem lesz képes az önellátásra?

- a) De az lesz, hiszen az autisták ugyan másképp gondolkodnak, de attól még nagyon is okosak. – 11%
- b) De igen, ha nem társul az autizmushoz értelmi sérülés. – 66%
- c) Nem lesz rá képes. – 7%
- d) Fogalmam sincs. – 14%

Adrian Monk, a Monk – a flúgos nyomozó című népszerű sorozat főhőse autista?

- a) Kétség kívül autista, ami a következő jellemvonásaiban nyilvánul meg: – 7%
- b) Mutat autisztikus tüneteket, melyek a következők:, de olyan jellemvonásai is vannak, melyek az autistákra általában nem jellemzők: – 36%
- c) semmi olyasféle tulajdonsága sincs, amit autisztikusnak mondhatnánk, teljesen más típusú problémája van. – 16%
- d) Ötletem sincs, nem ismerem a sorozatot. – 38%

Az Agymenők című amerikai sorozat főhőse, Sheldon Cooper, sokak szerint gyakran autisztikus tüneteket produkál. Mely tulajdonságai miatt mondható ez el róla? (bármennyit karikázhat)

a) rendmánia – 29%	f) széleskörű érdeklődés – 3%
b) bizonyos szokásokhoz való rögeszmés ragaszkodás – 68%	g) nehézség mások érzéseinek megértésében – 60%
c) félelem a különféle kórokozóktól – 13%	h) szigorú és sérthetetlen napirend – 58%
d) magas intellektus – 23%	i) magas, sovány testalkat – 3%
e) átlagtól eltérő gondolkodásmód – 48%	j) sérült ironiaérzék – 38%

IV. Blokk

Az autizmus oka:

- a) *pusztán biológiai eredetű – 66%*
- b) *a rossz szülői bánásmód – 0%*
- c) *a kortárs csoport elutasító viselkedése (kiközösítés, csúfolás) – 0%*
- d) *mindhárom tényező szerepet játszik. – 15%*
- e) *Fogalmam sincs. – 16%*

Mi a legkorábbi időpont, amikor diagnosztizálni lehet az autizmust?

- a) *A terhesség 5. hónapjában, ultrahangvizsgálattal. – 5%*
- b) *A terhesség végén egy nagyon költséges vizsgálattal, amit Magyarországon nem is végeznek el. – 2%*
- c) *A születés utáni órákban. – 8%*
- d) *3 éves korban vagy e fölött. – 52%*
- e) *Fogalmam sincs – 31%*

Az autisztikus zavarokról gyermekkori skizofrénia néven is hallhatunk, mert...

- a) *... az autizmus a skizofrénia gyermekkori megnyilvánulása, vagyis az autista gyerekekből lesznek a skizofrén felnőttek. – 3%*
- b) *... ez egy téves feltételezésen alapuló megnevezés. A múlt század közepén az autizmust a skizofrénia egy fajtájának gondolták, ezért a korabeli szakirodalmakban ezen a néven emlegetik. – 38%*
- c) *... ez a két betegség általában együtt jár, így mára már a nevük is összeforrt. – 2%*
- d) *... mert egy bonyolult genetikai mutáció következtében a skizofrén anyának valószínűleg autista gyermeke fog születni. – 1%*
- e) *A fenti állítás nem igaz. – 12%*
- f) *Elképzelni sem tudom, hogy miért. – 41%*

Az autisták kommunikációs problémáját gyakran az okozza, hogy...

- a) *...a nem szó szerinti jelentésű dolgokat is szó szerint értelmezik. – 67%*
- b) *...a szó szerint értendő mondatokat is átvitt értelemben értelmezik. – 3%*
- c) *...hibás nyelvelsajátítási technikájuk miatt nem ismerik fel a szóhatárokat, így a későbbiekben rosszul funkcionál a szövegértésük. – 12%*
- d) *Fogalmam sincs. – 14%*

Mi az egyik legfőbb oka annak, hogy egyre több autista gyermeket diagnosztizálnak?

- a) *A globális időjárás változás. – 2%*
- b) *A rossz szülői bánásmód és a sorra elbukó nevelői módszerek. – 3%*
- c) *A diagnosztikai módszerek fejlődése által már azokat az autistákat is kiszűrjük, akikről korábban nem derült volna ki, hogy autisták. – 68%*
- d) *Ma már boldog-boldogtalan papírt kap arról, hogy autista, holott csak fogyatékos. – 2%*
- e) *Az autisták fejlett értelmi képességeikkel az evolúció következő lépcsőfokát jelentik, így egyre többen és többen lesznek. – 0%*
- f) *Ötletem sincs. – 22%*

BIBLIOGRÁFIA

- Balázs Anna (2000): Az autista gyermekek az óvodában és az iskolában. In: Illyés Sándor (szerk.): *Gyógypedagógiai alapismeretek*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest.
- Baron-Cohen, Simon – Bolton, Patrick (2000): *Autizmus*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Delacato, Carl H (1997): *Miért „más” az autista gyermek?* Élmény 94' BT., Hajdúhatház.
- Fülöp Géza (1996): *Információ*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék, Budapest.
- Gerbner, George (2003): A kulturális mutatók. In: Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció I*. General Press Kiadó, Budapest.
- Gerbner, George (2000): *A média rejtett üzenete*. Osiris Kiadó – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport Budapest
- Győri Miklós (2005): Az autizmus kognitív hátterének változó kauzális modelljei. In: Gervain Judit – Kovács Kristóf – Lukács Ágnes – Racsmány Mihály (szerk.): *Az ezerarcú elme – Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Győri Miklós (2002): Az emberi kognitív rendszer szerveződése és az autizmus: evolúciós perspektívák. In: *Magyar Tudomány 2002/1*, Akaprint Kft, Budapest.
- Jum C. Nunnally Jr. (1960): *Popular Conceptions of Mental Health; Their Development and Change*. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Kelemen Gábor (2004): „...Zavarként történő konstrukciója e konstrukció zavarának jele...” A fogyatékoság jelensége a pszichiátriában. In: Zászkaliczky Péter – Verdes Tamás (szerk.): *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar és Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium, Budapest.
- Kiss Szabolcs (2005): *Elmeolvasás. A naiv tudatelmélet elsajátítása és az autizmus*. 21-46.o. Új Mandatum Könyvkiadó, Budapest.
- Mesterházi Zsuzsa (2001) (szerk.): *Gyógypedagógiai lexikon*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest.
- McQuail, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest
- McQuail, Denis (2003): A tömegkommunikáció sajátosságairól. In: Horányi Özséb: *Kommunikáció I*. General Press Kiadó, Budapest.

- Pléh Csaba (2012): *A társalgás pszichológiája*. Libri Kiadó, Budapest.
- Stefanik Krisztina – Őszi Tamásné (2013): Egy régi-új ismerős: az autizmus spektrum korszerű pedagógiája. In: *Emlékkötet Dr. Gordosné Szabó Anna tiszteletére (1928-2012). A Gyógypedagógiai Szemle 2013. évi különszáma*. Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete, Budapest.
- Szecskő Tamás (2009): Tömegkommunikáció és társadalom. In: Szecskő Tamás: *A tömegkommunikáció társadalmi hatásai*. 7-24. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Műegyetemi Kiadó, Budapest.
- Tomasello, Michael (2002): *Gondolkodás és kultúra*. Osiris, Budapest.
- Várkonyi Attila Pál (2008): *Tömegkommunikáció*. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest.
- Wing, Lorna (1996): *Az autizmussal kapcsolatos elgondolások története: legendák, mítoszok és a realitás*. Előadás az 5. Autism-Europe Nemzetközi Kongresszuson. <http://www.autizmus.hu/TortenetiAttekintes.shtml> [Utolsó elérés: 2014.10.29.]

Filmes források

- Becker, Harold (1998): *A kód neve: Merkúr* (film). Universal Pictures, Los Angeles, California.
- Elliot, Adam (2009): *Mary és Max* (film). Icon Entertainment International, Australia.
- Jackson, Mick (2010): *Temple Grandin* (film). HBO Films, Austin, Texas.
- Levinson, Barry (1988): *Esőember* (film). United Artists Films, Southgate, Kentucky – Cogar, Oklahoma – Los Angeles, California.
- Naess, Petter (2005): *Hóbortos szerelem* (film). Millennium Films, Spokane, Washington